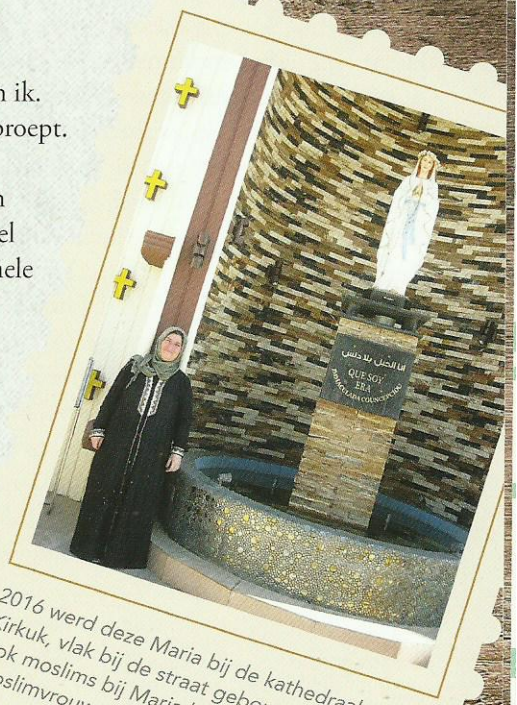
TWAALF BRIEVEN OVER MARIA

TEKST & FOTO'S
MARGRIET GOSKER &
YOSÉ HÖHNE
SPARBORTH

Brief 7 - 18 juni 2018

Beste Yosé,

Dank voor je reactie, waaruit blijkt dat je diep hebt nagedacht over Maria. Veel meer dan ik. Dat komt vast, omdat Maria voor protestanten nu eenmaal een heel ander perspectief oproept. Maria komt in de nieuwtestamentische brieven helemaal niet voor. Preken over Maria heb ik mede daardoor ook niet veel gehoord. Zelf heb ik wel eens over Maria gepreekt en geschreven, maar dat is toch marginaal gebleven. Wist je dat in Lucas 1: 28, waar de engel Gabriël volgens onze vertalingen zegt: "Wees gegroet, Maria" de naam Maria in de originele Griekse en Latijnse tekst ontbreekt? Coby Jacobs-Gravesteijn wees me erop. En dan is er nog het visioen van Openbaring 12, maar ook daar wordt haar naam niet genoemd.

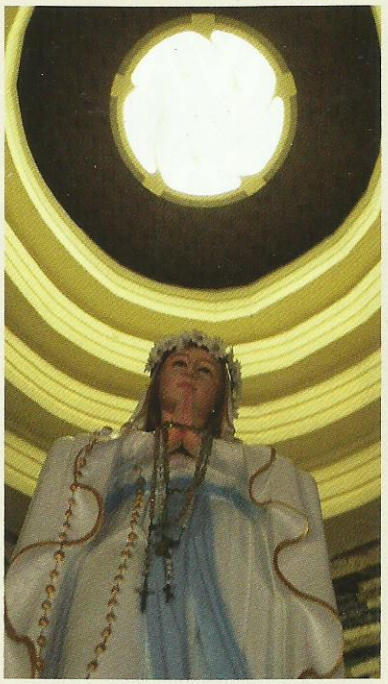
2016 werd deze Maria bij de kathedraal te Kirkuk, vlak bij de straat gebouwd: dan kunnen ook moslims bij Maria komen bidden. Deze moslimvrouw wilde een foto.

Ik ben blij met onze discussie, die mij opnieuw aan het denken zet. Wat je zegt over de puur mannelijke presentie in de Kerststal klopt wel, maar ik geef je weerwerk. Jij weet ook wel, dat de kunstgeschiedenis ons talloze afbeeldingen laat zien van 'Anna te Drieën'. Ik vraag me wel eens af hoe het komt dat Eva en Maria in jullie traditie altijd zo scherp tegenover elkaar worden gesteld, als zou Eva de oorzaak van alle ellende zijn en Maria puur leven brengen? Als protestant zeg ik dan: dat lees ik nergens in de Bijbel, dus hoezo dat dan? Ik weet dat het een bekend fenomeen is, want in de bestaande exegese worden Maria en Martha ook vaak als concurrenten tegen elkaar opgezet (Lukas 10). En dat is dan met Maria en Eva ook zo gedaan?

Paulus wijst echter duidelijk niet op Eva, maar op Adam als degene door wie de zonde in de wereld kwam (Romeinen 5:12-14). 1 Timoteüs 2 wijst Eva wel als schuldige aan. In diezelfde passage staat dat vrouwen zich sober moeten kleden, niet mogen opvallen en geen opzichtig haar of dure sieraden mogen dragen. Ze moeten gehoorzaam en bescheiden zijn. Verder staat er: "Ik sta haar niet toe dat ze zelf onderwijst of gezag over mannen heeft." Toen ik in 1961 als zestienjarige wist dat ik theologie wilde gaan studeren en dominee wilde worden (in die tijd heel ongebruikelijk) was deze tekst voor mij een reusachtig struikelblok, dat zul je begrijpen. Hij werd keer op keer te berde gebracht door tegenstanders van de vrouw in het ambt. Als deze tekst werkelijk goddelijk was en voor alle eeuwigheden gold, waar begon ik dan aan? Een lichtpuntje was, dat er niet stond dat God het zo wilde. Nee, het was de auteur van deze brief (die op naam van Paulus is gesteld), die zei: "Ik sta niet toe." En die had een ideaalbeeld van vrouwen dat bepaald niet het mijne was. En dus heb ik me door deze tekst niet laten weerhouden om predikant te worden. Later, in gesprekken met mijn gereformeerde bondsbroeders, vroeg ik waarom ze het gezag van onze koningin Beatrix dan wel accepteerden, want er staat toch heel duidelijk dat vrouwen geen gezag over mannen mogen hebben? Het antwoord bleef uit.

Ik ben onder de indruk van je uitleg over Maria in het Johannesevangelie. Ja, het uithouden onder het kruis, als alles afgelopen en verloren lijkt, daar gaat het inderdaad om! Maar ik vind wel, dat Matteüs er in onze briefwisseling tot nu toe wat bekaaid afkomt. Je hebt gelijk, dat de afstammingslijn gewoon via Jozef loopt, maar de passage uit Matteüs 1:18 geeft toch stem aan het geheimenis van de ontvangenis uit de Heilige Geest? Het is de Geest, die Maria volgens Lukas 2:35 'overschaduwt'. Dat is mooi en teer gezegd en hier raken we aan het mysterie van de incarnatie. In de Nieuwe Bijbelvertaling staat (Matteüs 2:20), dat het kind dat Maria draagt verwekt is door de Heilige Geest. Dat vind ik nogal een extreme vertaling en het staat er ook niet. Waarom zou je het geheim van de incarnatie zo moeten preciseren, dat het banaal wordt?

Met goede groet, Margriet

Maria, onder haar koepel.

Brief 8 - 19 juni 2018

Beste Margriet.

Ik reik je nog iets aan tegen je mannenbroeders die van de brief aan Timoteüs houden. Ik kom uit de rooms-katholieke traditie, die meer ruimte geeft om te spelen met Bijbelteksten (wat een Joodse leeswijze is). In de jaren tachtig moest ik als *Bazuin*-redacteur Gijs Bouwman interviewen, die een boek over Paulus had geschreven. Kern van zijn betoog was, dat je de Timoteüstekst verkeerd leest als je de polemiek erachter niet begrijpt. In de Paulinische gemeenten waren vrouwen nogal dominant. Dat moest ingedamd worden, want de jonge Timoteüs kon daar niet tegenop. In 1995 studeerde ik aan de protestantse Universidad Bíblica Latino-Americana te San José, Costa Rica. Een theologe uit de VS 'deed' met ons de pastorale brieven. Zij leerde ons, dat de brief aan Timoteüs niet door Paulus is geschreven. Die brieven aan Timoteüs en Titus beschrijven wel allerlei problemen, die ook in Korinte speelden. Dat moet je op het netvlies hebben. In Korinte woonden rijke weduwen, die allerlei onzin uitkramende valse profeten bij zich thuis uitnodigden. En dat riepen die vrouwen dan weer in de zondagsgemeenschap. Daartegen is deze tekst gericht. Kijk maar naar de beschrijving van hun uiterlijk. Het gaat inderdaad om rijke vrouwen die gewichtig doen. De vraag is echter, waarom dit ene voorbeeld door tweeduizend jaar kerkmannen generaliserend tot vrouwbeeld wordt gemaakt. Paulus stelt zich scherp op tegen rijken die de Maaltijd des Heren beschamen, maar dat wordt niet generaliserend aan alle mannen toegerekend. Het selectieve lezen door dominante mannen fascineert mij altijd weer. En dat ze er 2000 jaar ongestraft mee wegkwamen. En nu ons vinden zeuren, als wij ze betrappen.

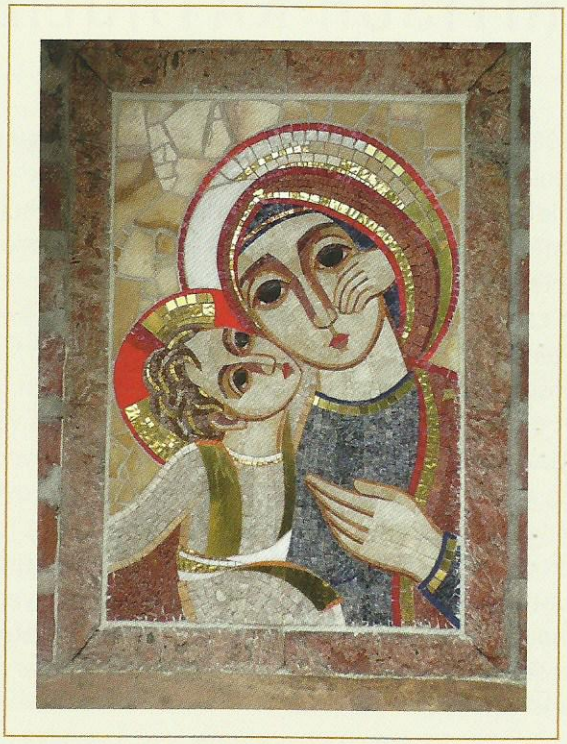
Maar het is nog erger. Om vrouwen buiten het ambt te houden hebben kerkvaders zich altijd op Timoteüs beroepen. Ze wezen vrouwen aan als oorzaak van alle ellende in de wereld. Vrouwen zouden meteen vallen voor satans verleidingen. In 1487 verscheen de *Hexenhammer* (in drie delen). Men wilde in die feodale samenleving ongecontroleerde lynchpartijen voorkomen, dus de bedoeling was eigenlijk positief. Deel III gaat over het rechtvaardig voeren van heksenprocessen, inclusief marteling. Marteling was toen normaal. Deel II vertelt hoe men zich in het dagelijks leven tegen heksen kan beschermen. Deel I gaat over het bestaan van heksen en hoe ze het Koninkrijk Gods bedreigen. Deel I telt ruim 20 hoofdstukken, en is geheel opgebouwd naar de regels der scholastiek (vraag – argument – tegenargument – argument en vele citaten). Maar één hoofdstuk valt uit de toon: "Waarom vooral vrouwen heksen zijn". Weg alle scholastieke regels. Een relatief korte tekst over de zwakte en de slechtheid van vrouwen behoeft verder geen betoog. Dat wordt gewoon neergezet als een evidentie. Daarmee is helder, dat de brede mannensamenleving van die tijd deze visie op vrouwen koesterde en reproduceerde. Welnu, in die samenleving kwam de reformatie op. De leidende heren hebben toen Maria afgeschaft, maar liggen hier niet veel onderzoeksmogelijkheden te wachten voor vrouwen uit de reformatie?

En ja, Maria is inderdaad uitgespeeld tegen Eva. En tegen alle vrouwen als evenzovele Eva's. De Bijbelse onzin daarvan aantonen gaat me nu te ver. Historisch is van belang om te zien wanneer en door wie een bepaalde devotionaliteit opkomt, zeker rond Maria. Hoe bepalend is dan de tijdgeest! Begin vierde eeuw werd de kerk keizerlijk. Priesters werden keizerlijke ambtenaren. Jezus werd koning en Maria koningin. En vrouwen werden voortaan uit het ambt geweerd. In de hele breedte van Europese culturen is het immers gangbaar dat beroepen die geld of eer opleveren voor mannen gereserveerd zijn. Onbetaalde en laagbetaalde beroepen worden aan vrouwen overgelaten. Voor zo'n seksistische uitsluiting waren er historisch gezien diverse legitimaties en ze golden niet enkel voor het priesterambt.

Er werd beweerd, dat vrouwen dom zijn, te emotioneel, ze hebben geen ziel, ze kunnen geen leiding geven, ze zijn niet handig en ook niet sterk. Mannen hebben hun dominantie altijd fraai gelegitimeerd, net als witten en rijken. Dat gebeurt niet alleen in de kerk. Wat we nodig hebben is een creatieve zelfkritische

Europese theologie. In de eeuwen dat Europa geteisterd werd door oorlog, pest en epidemieën, was de Mariadevotie – als Mater Dolorosa – sterk. Dat is nog steeds zo in landen met veel geweld, honger, uitbuiting en seksueel misbruik. Maria Mater Dolorosa is daar sterk aanwezig, niet alleen in de tijd vóór Pasen. In de eerste eeuwen van het Romeinse christendom waren martelaren belangrijk voor het bijeenhouden van de gemeenschap, de vormgeving van de zondagse gebedsbijeenkomsten en de geloofsverdieping. Toen de kerk keizerlijk werd kregen de christenen een dominante positie. Martelaarschap was toen geen oriëntatie meer. Romeinse priesters begonnen te pleiten voor het celibaat als een soort geestelijk martelaarschap. Vanaf de vijfde eeuw brak die discussie heftig los, om nooit meer te verstommen (behalve even in de eerste fase van de contrareformatie). Enkele eeuwen lang waren het juist monniken die zich tegen het verplichte celibaat verzetten, omdat men dan niet meer kon onderscheiden tussen het kloosterlijk charisma en de opgelegde gedragsregel. Het charisma werd positief onderbouwd, voor de verplichting werden allerlei negativa uit de kast gehaald: vrouwen zijn vaten vol vuil, de poort naar de hel, vrouwen hebben geen ziel, etc. In 1139 werd het celibaat verplicht gesteld. Op het niet naleven ervan stonden sancties. Toch duurde het nog tot de reformatie eer dit een brede praktijk werd.

De monnik Bernard van Clairvaux beijverde zich voor het strakke celibaat, maar maakte zich ook sterk voor de devotie tot Maria Maagd. Hij had visioenen waarin hij voor een Mariaschilderij knielde en Maria melk uit haar borst zo in zijn mond liet lopen. Deze combinatie in tijd, persoon en belang verdient volgens mij een kritische doordenking. Maria Maagd werd vervolgens ook uitgespeeld tegen alle andere vrouwen. Geen vrouw haalt het om maagd en moeder tegelijk te zijn. Een lange periode waarin rooms-katholieke vrouwen werden beperkt tot het streven om zoveel mogelijk gelijk te worden aan Maria, maakte veel vrouwen weerloos tegenover mannen, die bijna godenzonen waren. Tegelijk lijkt het me van belang om te onderzoeken, wat de reformatorische mannen ertoe bewoog om de Mariadevotie te diskwalificeren. De niet-gegeven argumenten zullen zeker interessanter zijn dan de formele. Net als bij oorlogvoering zijn de werkelijke redenen altijd andere dan de formele legitimaties. Reformatie en contrareformatie voerden oorlog. Daar speelden zulke mechanismen volop mee. Behoorde ook de Mariadevotie tot de wapenrusting van deze oorlog? Mij lijkt het verhelderend om te achterhalen wat daarbij bepalend was. Van Luther weten we dat hij niet zo vrouwvriendelijk was. Luther en Calvijn schaften het hele niveau van de devotionaliteit af, en ze reduceerden het geloofsleven tot de ratio. En zo werd ook de vrouwelijke gestalte Maria als inspiratiebron en bron van hoop afgeschaft. Wat is er aan vrouwen, aan de volksklasse, aan kinderen en ook aan bepaalde mannen veel ontnomen. Welke belangen werden daarmee gediend, of dacht men daarmee te dienen? Ik hoor graag weer van je terug.

Maria in de kloostertuin.

Bernard van Clairvaux Lactatio

Vrede en alle goeds, Yosé